

# МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

*І.Ю. Батюк*

## ДІАЛЕКТНІ ЕЛЕМЕНТИ В МОВІ ТВОРІВ СУЧАСНИХ ЯПОНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПРЕФЕКТУРИ ОКІНАВА

Префектура Окінава є адміністративною одиницею Японії, складається з великої кількості островів і характеризується максимальною збереженістю традиційних діалектів, що дуже відрізняються від літературної мови. Однією з причин цього явища є віддаленість самої префектури від чотирьох основних японських островів.

Окінава тривалий час була спірною територією. З XV ст. на ній розташовувалося Королівство Рюкю 琉球王国 Ryūkyū Oukoku зі столицею у м. Шюрі (тепер східна частина м. Наха), яке у 1609 р. було загарбане кланом Шімадзу з Кагосіми (о. Кюсю) [Shibatani 1990, 191]. Його метою було забезпечити торговельні права для князівства під час закриття Японії. Король Рюкю формально виконував свої обов'язки до 1879 року. Королівству вдалося зберегти свої торговельні, культурні та релігійні зв'язки з Китаєм. Слідом за модернізацією Японії у кінці XIX ст. уряд імператора Мейджі формально анексував острови Рюкю і перейменував їх у префектуру Окінава. У червні 1945 р. острови Рюкю потрапили під контроль США. Статус префектури острови заново дістали у 1972 р., коли вступила в силу угода, за якою Японії були передані всі адміністративні, законодавчі й судові права на острови Рюкю.

Діалекти цієї префектури та островів, які колись належали до Королівства Рюкю, називалися мовою рюкю 琉球語 Ryūkyūgo (або мова Лучуан). Б. Чемберлен (1895) розглядав мову рюкю як сестринську японській. Такої гіпотези дотримувався і вчений Р. Міллер (1971) [Shibatani 1990, 189]. Існує гіпотеза, що з однієї прамови утворилася архаїчна японська, яка лягла в основу сучасної японської, та архаїчна рюкюська, яка стала базою сучасної рюкюської. Чемберлен також зазначав, що спорідненість між японською та рюкюською є приблизно такою ж, як між іспанською та італійською чи французькою та італійською, але через політику уряду мову Рюкю вважають діалектом.

Окінавський діалект, який має назву 沖縄口 uchinaaguchi, є найбільш уживаним серед усіх рюкюських діалектів. Крім того, він ще має назву “діалект шюрі”. Основними фонетичними характеристиками окінавського діалекту порівняно з літературною мовою є зміни голосних え “e” в い “i” та お “o” в う “u”. Наприклад, あみ ami (雨 ame – “дощ” у літературній мові), くむ kumu (雲 kumo “хмара”) та ゆみ yumi (嫁 yome – “наречена”). У цьому діалекті є п'ять довгих голосних (a, i, u, e, o), як і в японській, проте тут є лише три коротких (a, i, u). В окінавських словах зберігається стара японська вимова “p” для слів, що розпочинаються на “h” (наприклад, 鼻 hana замість hana “ніс”). Японські き ki та ぎ gi у діалекті звучать як ち chi і じ ji. Крім того, き ki та ぎ gi останнього співвідносяться з け ke та げ ge літературної мови. Наприклад, ちき chiki “слухай” замість 聞け kike літературної мови. Японське り ri змінюється на い i, а окінавське り ri відповідає японському れ re [柴田 2007].

Щодо граматичних характеристик, то варто згадати про особливості дієвідмінювання в цьому діалекті. Наприклад, словникова форма дієслова 書く kaku матиме відповідник カチユン kachun, а атрибутивна – カチユル kachuru. Такі ж особливості можна було віднайти у класичній японській мові [大西 2008, 21].

Окінавська література нараховує велику кількість письменників, які вживали місцевий діалект у творах, наприклад, коли описували традиції островів, релігійні практики, історичні моменти чи вводили його у репліки героїв. Звичайно, це обмежувало читачку аудиторію основних островів Японії або ж навіть ізолювало читачів Окінави. У Японії існує певна дилема з “діалектологічною проблемою”, оскільки достеменно невідомо було, як же писати твори окінавським письменникам. Перед авторами поставав ряд запитань такого характеру: чи використовувати у книзі діалект, якщо більша частина населення Японії не зрозуміє змісту? А якщо, наприклад, написати діалектом острова Міяко, то тоді його не зможуть зрозуміти мешканці Йонагуні. Чи слід лише вводити діалект у репліки героїв, чи, може, дописувати його тлумачення або ж писати усе ієрогліфами?

Деякі письменники зовсім уникають діалекту у своїх творах, інші вводять його в окремі абзаци, які або пояснюють, або змінюють так, щоб решта японців могли їх зрозуміти [Molasky, Rabson 2000, 9]. Наприклад, діалект можна віднайти у творах таких окінавських поетів та прозаїків: Накамура Каре, Яманокучі Баку, Цукаяма Іссуй, Такара Бен, Медорума Шюн, Ікеміягі Секіхо, Куші Фусако, Кішяба Джюн, Ошіро Тацухіро, Шіма Цуйоші, Накахара Шін, Шімокава Хіроші, Йошіда Суеко, Яmanoха Нобуко та ін. Однак жоден із цих творів не був написаний повністю окінавським діалектом, а навпаки, текст твору пристосовано до широкого загалу читачів. Цей діалект утруднює роботу перекладача, оскільки подекуди повна заміна нелітературних слів у тексті перекладу є неможливою. І лише залишається вжити в окремих частинах твору діалект рідної мови або навести пояснення до нього.

Медорума Шюн у творі “Крапля” (『水滴』 Suiteki 1997) вживає діалект півострова Мотобу (південна частина острова Окінава) не лише для того, щоб показати лінгвістичну варіативність цієї території, а й щоб виокремити певних героїв і показати різницю у їхніх соціальних класах. Наприклад, дружина головного героя Уші (ім’я має значення “корова”; деякий час ним називали дівчат на Окінаві) жила з того, що працювала на полі та продавала рибу. Її освіта обмежувалася початковою школою, і за межі Окінави вона не виїжджала. Автор не ідеалізує її, але й не зневажає. Усі її думки від першої особи та висловлювання написані діалектом, що дуже чітко вказує на її походження. На відміну від неї, чоловік Уші, Токушью, перед війною навчався в елітній вищій школі, і його думки в тексті передано літературною японською мовою. Молодий лікар, окінавець за походженням, якого автор також увів у текст свого роману, спілкується винятково літературною японською мовою [Molasky, Rabson 2000, 10].

Поряд з Медорума Шюном варто згадати Сакіяму Тамі – письменницю окінавського походження, творчість якої складається з двох періодів: написання романів та есе. Критики високо оцінювали її надзвичайний талант, двічі номінували на премію Акутагава. Авторка зазначала, що пише свою прозу, змішуючи літературну японську мову та місцевий діалект (島言葉 shimakotoba). Вона розуміла, що таке рішення обмежить коло її читачів, але, незважаючи на це, хотіла, щоб діалект використовувався не тільки як обрамлення до літературної мови. Подібні тенденції спостерігалися й у творчості письменників основних островів Японії, а саме у Накагамі Кенджі, Фукадзава Шічіро, Сакагучі Анго та Ідзумі Кьока.

Сакіяма згадує, який сильний вплив мав на неї насичений діалектом роман Хігаші Мінео “Окінавський хлопчик” (『オキナワの少年』 “Okinawa no shounen” (1971)), дія якого відбувається у центральному окінавському місті Кодза, де у вищій школі навчалася сама авторка. Вона звертає увагу на те, що місцевий діалект переплітався з текстом, наче “дражнився з літературною японською мовою” [Molasky, Rabson 2000, 159]. Текст Хігаші став своєрідною особистою Біблією. Вона успадкувала його грайливий стиль, а вживання діалекту лягло в основу формування її особистого письменницького стилю. Дуже чітке зіткнення літературної мови та діалекту, їхній своєрідний каламбур проглядається в есе “Дикий танець з острівними словами”. Цю тенденцію спостерігаємо і в

інших її творах: “Походження Муїані” (『ムイアニ由来記』 Muiani yuraiki, 1991), “Хитання та коливання” (『ゆらていくゆりていく』 Yuraite iku yurite iku, 2003) і т.д., в яких ще більше використовується діалект, що надає творам певного містичного звучання, звичайно, не без авторської іронії. В “Окінавському хлопчику” автор плавно вводить діалектні елементи у діалоги героїв [Molasky, Rabson 2000, 126]. Він розуміє, що відобразити у тексті щоденне спілкування героїв без уживання діалекту неможливо, але зрозумілим є й те, що його можуть не сприйняти читачі решти території Японії. До цього долучилася також Сакіяма Тамі, яка надала можливість читачам поглянути на мову префектури Окінава під іншим кутом зору, не таким, який вони можуть мати після прочитання есе “Мовний пейзаж” (『言葉の風景』 Kotoba no fuukei, 2004). Сакіяма згадує про лінгвістичну різноманітність острова Іріомоте префектури Окінава. Письменниця народилася в селі, що розташовувалося в західній частині острова, на який також перебралися нові переселенці в післявоєнний час. Недалеко від її села проживали шахтарі, які походили в основному з о. Кюсю і з’явилися на Іріомоте ще перед війною. У своїх спогадах вона відтворює у пам’яті комічні миті, коли сміялася над інтонацією чи мовою інших мешканців острова. Письменниця зазначала, що вдома її батьки спілкувалися діалектом міяко (宮古弁 miyako ben), а сусіди – діалектом хатома (鳩間弁 hatoma ben). Вдома можна було також чути високотональний діалект сонай (そない弁 sonai ben). У школі ж вона занурювалася в середовище літературної японської мови. Найбільш екзотичним і близьким серцю з усіх цих діалектів їй здавався діалект хатома [Bhowmik 2008, 174].

На початку твору “Походження Муїані” головній героїні телефонує жінка, яка говорить літературною мовою, змішаною з діалектом. І це змушує першу зануритися у свої давно забуті спогади та пригадати місця, де колись вона жила.

Окінавський діалект можна також віднайти у дещо автобіографічному романі Судзукі Теруко “Вийди, Кіджімуно!” (『でておいでキジムナー』 Dete oide Kijimuna, 1990). Авторка народилася у місті Ішікава на о. Окінава в 1946 році. Головною героїнею є дівчинка Йошіно, донька японки Токі та американського військового лікаря. У творі описано її дитинство, де багато місця відведено пошукам дівчинкою казкової істоти Кіджімуна. Дівчинці він дуже подобався, через те що у нього волосся було руде, як і в неї, – вона зовні відрізнялася від своїх однолітків [Herbert 2000, 74]. Використовуючи цей образ, Судзукі Теруко порушує проблему ідентичності у творі, оскільки на той час бути напівкровкою, та ще й напівамериканкою, на Окінаві було неprestижно. Суспільство прохолодно ставилося до таких людей. Правда, коли Йошіно піросла, то оточуючі звикли до неї, вона мала багато друзів, та й учителі прихильно ставилися до Йошіно. Головна героїня вирішує полишити Окінаву та їхати на острови основної частини Японії<sup>1</sup>, щоб поступити в університет. Тут також відбувається деяке протиставлення ідентичності, правда, воно уже не стосується напівамериканського походження дівчинки – воно полягає в тому, що населення основних островів Японії та Окінави дещо відрізняється. Авторка так згадує про це у творі:

同じ標準語で話しても、本土と沖縄では、文化も、ものの考え方も違うだろうし、学力のレベルだつて、沖縄とは比べものにならないだろう。[すずき 1990, 292].

Onaji hyoujungo de hanashite mo, hondo to Okinawa de wa, bunka mo, mono no kangaekata mo chigau darou shi, gakuryoku no reberu datte, Okinawa to wa kurabemono ni naranai darou.

“Навіть якщо ми говоритимемо літературною японською мовою, культура, спосіб мислення японців основних островів та Окінави відрізняються, не кажучи уже про рівень освіти на Окінаві”.

Можна сказати, що люди основних островів Японії ставилися дещо упереджено до окінавців. У творі показано дуальну ідентичність окінавців.

『そのうち、ウミト母さんに追いついて、ガージュー) 我的強い (ウチナーイナグ) 沖縄女 (になるわ。』

『あなたもよ、美智子。そのときは二人して、ウチナー) 沖縄 (カンプーを結おうね。』 [すずき 1990, 307].

“Sono uchi, Umito kaasan ni oitsuite ite, gaajuu (ware no tsuyoi) uchinaainagu (Okinawa onna) ni naru wa”.

“Anata mo yo, Michiko. Sono toki wa futari shite, uchinaa (Okinawa) kanpuu wo yuou ne”.

“Незабаром ти наздоженеш маму Уміто і станеш однією з наших сильних окінавських жінок”.

“Ти також Мічіко. У той час давайте удвох зав’яжемо волосся в окінавському стилі кампу”.

У цій цитаті наявні такі лексеми окінавського діалекту, до яких у дужках подано пояснення літературною японською мовою: ガージュー gaajuu “сильний”, ウチナーイナグ uchinaaigu “окінавська жінка”, ウチナー uchinaa “Окінава” та カンプー kampuu “кампу” (традиційна окінавська зачіска).

『アキサミヨ一) どうしよう! (これが、ワ) 我 (んの孫なのかい。』

美智子は、いまにも取り落としそうな赤ん坊を、あわてて抱きとり、胸にかかえた。そして、『アイエーナー) かわいそうに (、登紀。チャースガテー) どうしたらいいんだろう (。』と、なおも泣き叫ぶウミトに、思わず声を荒らげた。 [すずき 1990, 315–316].

“Akisamiyou (dou shiyou)! Kore ga wa (ware) n no mago na no kai”.

Michiko wa, ima ni mo toriotoshisou na akanbou wo, awatete dakitori, mune ni kakaeta. Soshite, “Aieena (kawasou ni), toki. Chaasugatee (dou shitara ii n darou)” to, nao mo nakisakebu Umito ni, omowazu koe wo arageta”.

“Що ж робити? Це справді моя онука?”

«Мічіко швидко обняла і взяла на руки квапливо залишену дитину.

“Бідненька Токі. Що ж робити?” – неусвідомлено підвищила голос Мічіко на Уміто, яка безперестанку верещала».

Як і в попередній цитаті, тут подано пояснення до діалектних слів. До прикладу можна навести декотрі з них: アキサミヨ一 akisamiyou “що ж робити?”, アイエーナー aieena “бідненька”, チャースガテー chaasugatee “що ж робити?”.

У творі Ошіро Тацухіро “Черепашова гробниця”<sup>2</sup> (『亀甲墓』 Kikkoubaka, 1966), в якому описане життя післявоєнного фермерського селища, можна також віднайти елементи окінавського діалекту [松下 2010, 52]. Цікаво, що пізніше видання цього твору зазнало певних змін, оскільки діалект у діалогах було замінено літературною мовою. Наприклад, видання 1967 року ще містить ці елементи:

「ちがうて、ちがうて。それは……」

いいなおそうとすると、タケが、

「墓にいくてか、ばあさん。そんなら」 [大城 1967, 128].

“Chigau te, chigau te. Sore wa...”

Iinaosou to suru to, Take ga,

“Naka ni iku te ka, baasan. Sonnara”.

А у виданні 1982 року помітні ось такі зміни:

「ちがう、ちがうさあ。それは……」

いいなおそうとすると、タケが、

「墓にいくのか、ばあさん。そんなら」 [大城 1982, 14].

“Chigau, chigau saa. Sore wa...”

Iinaosou to suru to, Take ga,

“Naka ni iku no ka, baasan. Sonnara”.

“Це не так, це не так. Це...”

Таке, виправляючи себе, сказав:

“Ідете на могилу, бабусю. Тоді бувайте”.

У другому виданні збірки “Коктельна вечірка” у творі “Черпахова гробниця” можна віднайти до ста прикладів таких змін. Серед них найбільш помітними є усунення  $\tau$  te або його заміна на частку  $h$  п літературної мови.

У статті зроблено загальний огляд творів окінавських письменників, у яких використано діалект. У більшості з них він наявний у діалогах. Автори застосовували різні способи уведення діалекту в текст, щоби він був зрозумілим для загалу. Процес цей засвідчує те, що письменники прагнули передати традиції префектури Окінава, ввести читача в тогочасну атмосферу. Оскільки цей діалект дуже відрізняється від літературної мови, то перекладачам та дослідникам японської мови та літератури не завадять базові його знання. Цей пласт літератури залишається ще маловивченим в українській японістиці, тому ця стаття може правити початком для подальших досліджень.

<sup>1</sup> Острови основної частини Японії – о. Хоккайдо, о. Хонсю, о. Кюсю та о. Сікоку.

<sup>2</sup> Гробниця на о. Окінава у формі панцира черепахи.

## ЛІТЕРАТУРА

- Bhowmik D. Writing Okinawa: Narrative Acts of Identity and Resistance.* New York, 2008.
- Herbert J.* Insights into Okinawa and Identity through ‘Dete Oide Kijimuna’: The I-Novel as a Source for the Student of Japanese Studies // 立命館国際研究. Kioto, 2000. 13–1.
- Molasky M., Rabson S. Southeastern Exposure: Modern Japanese Literature from Okinawa.* Honolulu, 2000.
- Shibatani M. The Languages of Japan.* Cambridge, 1990.
- 大城立裕. 『カクテル・パーティー』 文藝春秋, 1967. (Ooshiro Tatsuihiro. “Kakuteru paatii” Bungei shunjuu, 1967).
- 大城立裕. 『カクテル・パーティー』 理論社, 1982. (Ooshiro Tatsuihiro. “Kakuteru paatii” Rironsha, 1982).
- 大西拓一郎. 『シリーズ〈現代日本語の世界〉 6 現代方言の世界』 朝倉書店, 2008. (Oonishi Takuichirou. “Shirizuru 〈Gendai nihongo no sekai〉 6 Gendai hougen no sekai” Asakura shoten, 2008).
- 柴田 2007. – 柴田真希. ラジオ沖縄「方言ニュース」から見る沖縄方言. (Shibata Maki. Rajio Okinawa “Hougen nyuusu” kara miru Okinawa hougen. – [http://hougen.sakura.ne.jp/hidaka/okinawa/2007/2\\_13.pdf](http://hougen.sakura.ne.jp/hidaka/okinawa/2007/2_13.pdf)).
- すずきてるこ. 『でておいでキジムナー』 ユー・コスモス, 1990. (Suzuki Teruko. “Dete oide Kijimuna” Yuu Kosumosu, 1990).
- 松下優一. 「実験方言」再考—大城立裕の小説『亀甲墓』のテキスト改変をめぐる // 慶應義塾大学大学院社会学研究科社会学専攻. 東京, 2010. № 69. (Matsushita Yuuichi. “Jikken hougen” saikou – Ooshiro Tatsuihiro no shousetsu “Kikkoubaka” no tekusuto kaihen wo megutte // Keiou gijyuku daigaku daigakuin shakaigaku kenkyuuka shakaigaku senkou. Toukyou, 2010. № 69).